

ЮРА КОНДУФОР: ДРУЖБА ДОВЖИНОЮ ПОНАД ПІВСТОЛІТТЯ

Юра Кондуфор... Хто з людей, котрі жили і працювали, вчилися у Харкові в повоєнні роки, не знав його? Юра, Юрій Юрійович, Ю.Ю. – по-різному називали його. А для мене він був і залишався все життя Юрою, Юрком. Ми зустрілися на початку 1946 р. перед зимовою екзаменаційною сесією на другому курсі і одразу ж подружилися.

Для нашої дружби було багато об'єктивних і суб'єктивних причин. Перш за все, мабуть, впливала спільність долі. Ми обоє народилися у 1922 р., тільки Юра на самому початку року – 30 січня, а я в кінці – 10 жовтня. Обоє закінчили до війни перший курс істфаку: Юра прийшов в університет 1939 р. і був покликаний до армії у 1940 р., а я поступив у 1940 р. і в 1941 пішов в армію. Як всі наші товариші, ходили ми однаково одягнені у військову форму.

Була ще одна причина, так би мовити, суб'єктивного характеру. Як зазначалося, я прийшов в університет, коли Юра після першого курсу був покликаний до армії. Але багато моїх друзів вчилися на другому курсі: Давтян, Бержанський, Аксянцев, Шрамко, Левчук та інші. Навіть з дівчиною я зустрічався з другого курсу. І від них дуже багато чув розповідей про їх колишнього однокурсника: Ось був у нас на першому курсі Юра Кондуфор. Він такий був розумний, він такий був красивий, він був такий енергійний. Він, він, він... Тому, коли ми зустрілися після війни на нашому, тепер спільному курсі, я вже багато знав про Юру.

До того ж, ми одразу опинилися в одній студентській кампанії, в одному гурті. Характерною рисою післявоєнного університету (і не тільки його, а всього життя) було почуття фронтового братства. З молодим максималізмом ми поділяли все людство на дві нерівні частини: тих, хто воював, і тих, хто не воював. До перших ставилися приблизно так: він не дуже - то гарний хлопець, не надто працьовитий і не надто розумний, але він воював, тому він наш, і йому треба допомагати, багато чого пробачити. До других ставлення було іншими – він і працьовитий і розумний, але він не зовсім наш. Зараз, коли пройшло стільки років, люди мого покоління багато чого переосмислили, але тоді це було саме так. Хай сучасний читач спробує зрозуміти хлопців і дівчат, котрі тільки-но вирвалися з кривавої м'ясорубки і вибачить їм їхню тодішню дурість.

І Юра одраз органічно вписався в цю дружню кампанію, як тоді нас називали, “демобілізованих”. У нас навіть улюблений тост в той час був такий – вип'ємо за демобілізованих, щоб їх більше ніколи не мобілізували! Дружні відносини, взаємодопомога зміцнювалися ще й тим, що після війни відбувалося своєрідне вікове перемішування всередині покоління. Вчорашні однокурсники опинялися на різних курсах в залежності від того, хто коли демобілізувався. Так, Юрина довоєнна однокурсниця Ліна Левчук опинилася на старшому курсі, а його однокурсник Боря Шрамко знову став вчитися разом з ним. Наш одноліток Вітя Астахов (того ж 1922 р.) вчився на курс молодше від Юри і мене (теж 1922 р. народження).

Разом з тим Юра став популярним і в середовищі молодих - тих студентів, які прийшли в університет після школи. Його привабливість, прихильність до людей, вміння допомагати їм породжували йому авторитет. Це яскраво демонструвала Юрина кімната в гуртожитку на першому поверсі на вулиці Артема 49. В кімнаті жили п'ять ветеранів (крім Юри, це Ізя Альпер, Іван Васильович Бойко, Юра Новиков і Степан Філатов і один молодик – Женя Соломко). Я не випадково назвав І.В.Бойко по батькові – він навіть на нашому, зовсім не молодому курсі виділявся, йому вже виповнилося 30 років. Він повернувся з фронту з орденами і медалями, але без руки. В кімнаті він був старостою і користувався великим авторитетом. І жартома, і всерйоз його називали “вони”: “вони” дозволили, “вони” розпорядилися.

Душею кімнати був Юра. До нього приходили і мешканці гуртожитку, і ті, хто жив вдома. Приходили порадитися з того чи іншого питання, обговорити ту чи іншу теоретичну проблему.

Саме на цей час – кінець нашого другого курсу прийшла моя творча співдружність з Юрою. У 1945 р. Рада міністрів СРСР прийняла постанову про проведення щорічних конкурсів на кращу студентську наукову працю. Завідувач кафедри основ марксизму–ленінізму доцент Г.Є.Немірова запропонувала мені разом з двома однокурсниками взятися за тему “Збройний виступ робітників і студентів Харкова в жовтні 1905 р.” Я не міг запросити Юру в цю роботу, бо наш колектив вже склався, але потім він розпався; В.Пунський перевівся в Московський університет, а Маргаріту Фомічову обрали заступником, а потім секретарем комсомольського бюро факультету, і вона не мала часу.

На самому початку III-го курсу ми (я з Юрою і Севою Шило) взяли за нову тему – Харківська більшовицька група “Вперед” Ми одержали першу премію. Але справа була не тільки в цьому. Вперше у повоєнні роки конкурс проводився у формі конференції, тези якої публікувалися. Це була наша перша наукова публікація. Підсумки конференції були підбиті обласними газетами “Красное знамя” і “Соціалістична Харківщина”. Автором першої статті був журналіст Б.Подольський, другої – проректор університету професор В.Нікітін. Характерними були назви обох статей “Путь в науку” і “Гаряче прагнення до науки”. Дійсно, для нас це був шлях до науки, який втілював наше палке прагнення до неї. В обох цих статтях наша праця отримала схвальну оцінку.

В обох газетах працювали аспіранти філфака. Вони запропонували нам дати уривок з нашої праці в газету “Красное знамя”, і 30 квітня 1947 р. було надруковано нашу підвальну статтю “1 мая 1905 р. в Харькове”. Наші спільні дебюти на науковій ниві мали для нас велике значення на початку III-го курсу, а на початку IV-го Юра і я отримали іменні стипендії.

Так в нас виховувався смак до наукової праці, з'являвся, якщо можна так сказати, азарт до занять нею. На IV-му курсі я і Юра з подачі Ісає Львовича Шермана взяли за дослідження про Українську трудову армію. Знову отримали першу премію. Оскільки керівником військової ради Української трудової армії був Й.Сталін, успіх нам був забезпечений. А на V-му курсі Віктор Астахов, Юра і я за порадою одного з викладачів Бібліотечного інституту взяли за історію Харківської комсомольської організації в період з 1926 по 1949 рр. Кожний з нас взяв на себе якийсь історичний етап. Ми вперше виступили не з спільною доповіддю, а з трьома. Ці студентські наукові праці стали нашими з Юрою дипломними роботами.

А поки повернемося у 1946-й рік. Зимова сесія для нас була першою після чотирьох або п'ятирічної перерви. Це породжувало великі труднощі. Юрі було особливо важко, бо він відновився на факультеті буквально напередодні сесії. І тут виявилися притаманні йому якості – цілеспрямованість, внутрішня дисципліна, вміння зосередитись на головному, вміння організувати самого себе.

Швидко Юра став найбільш популярною фігурою не тільки на нашому курсі, а й на всьому факультеті. Його обрали секретарем партбюро істфаку, потім членом парткому університету і заступником секретаря. Це був час, коли студенти-фронтовики, так би мовити, правили бал. Всі факультетські партійні організації очолювали вони.

Іноді доводиться чути в Юрину адресу звинувачення в кар'єризмі. Не можу з тим погодитися. Просто він був лідером за своїм характером. Але я не знаю жодного випадку, щоб він заради реалізації цієї риси своєї вдачі став би на шлях підлабузництва, компромісу із своєю совістю. А ось випадків протилежного характеру знаю багато. Наведу один з них.

1948-й рік. На партійні збори університету прийшов секретар обкому Олексій Матвійович Румянцев, майбутній академік. Він запропонував внести до списку таємного голосування для виборів парткому М.Ф.Партоліна: “Я, як секретар обласного комітету партії, в моїй особі обласний, міський і районний комітети пропонують...” Всі зрозуміли – привезли “варяга”. Я виступив першим: “А хто товариш Партолін за науковим фахом? До війни – аспірант кафедри нової історії, після війни – асистент кафедри марксизму-ленінізму, зараз – аспірант кафедри філософії. І неуже серед комуністів університету немає жодного, кого б знали обком, міськком і райком, але знали б і ми?”

Мій виступ став своєрідним сигналом. Юра Терехов (секретар партбюро економфака) сказав, що Партолін – нескромна людина. Розповідаючи про свою військову службу агітатором полку, він підкреслював, що неодноразово бував на передовій. Але тут сидять люди, котрі всю війну провели на передовому краї і не ставлять собі цього в заслугу. Підсумок обговорення підвів Юра: погодившись з усіма виступами проти кандидатури Партоліна, він сказав: “І взагалі, “варягів” нам не треба”. Кандидатуру М.Ф.Партоліна зняли з списку таємного голосування.

Зазначимо при цьому, що ні О.М.Румянцев ні М.Ф.Партолін (через рік його обрали секретарем парткому) не мали зла на нас, а в ті часи це могло дуже нам обізватися. Правда, наприкінці нашого IV-го курсу під час студентської наукової конференції був створений машинописний журнал студентських наукових праць. Ми з Юрою дали до нього статтю “Організація Української трудової армії”. О.М.Румянцев, як побачив “трудоармія”, так і підхопився: “А це в них не випадково – то вони проти партійного апарату виступають, то трудоармію вихваляють, а це ж ідея Троцького”. Юра намагався пояснити, що в 1920 р. це була ідея Сталіна, а у 1921 р. в нових умовах її висунув Троцький. Мабуть, толерантність Олексія Матвійовича допомогла нам уникнути великих неприємностей.

А поки ми складали іспити і заліки. Приїхала Юрина мати Олександра Іванівна. Зупинилась у нас, спала з моєю мамою в одному ліжку і домовилась, що Юра буде у нас обідати: мовляв, він і так майже щодня, у вас обідає то хай платить, скільки він витрачає на обід. Але ж ми зрідка сідали за стіл у трьох. Майже завжди з нами був хтось ще.

На зимові канікули Юра переказав мені запрошення Олександри Іванівни до них в Попасну. Це якраз збіглося з Юриним днем народження. Зустрівши нас, батьки похвалилися, що відгодували кабанця і позвуть дядька Миколу зарізати. Юра відповів, що не треба кликати дядька, бо у Альки (так мене звали в дитинстві, а Юра від моєї мами перейняв це ім'я і так воно залишилося в наших стосунках до кінця) є пістолет і ми поросся пристрелимо, щоб шуму не було. Ой, був шум! Ми його тільки підрали і поросся помчало по всій Попасній. Піймали його і довелося таки покликати дядьку Миколу.

На іменинах він трохи сп'янів і почав засипати за столом. Мабуть, втома від дороги, хвилювання від зустрічі з батьками, багацько тостів. Він пішов відпочивати, а мене залишив своїм заступником. Взагалі це був мабуть єдиний такий випадок. Бо ні до того, ні після того я не бачив випадку, щоб він перепив.

А поки що в нашому житті були іспити, заліки. Як правило, ми складали їх достроково. Юра поспішав додому, а я вже за компанію. Допомогало нам те, що ми систематично працювали під час семестру. Певну роль відіграв і особливий характер відносин студентів з викладачами. Вони розглядали нас як дорослих і відповідальних людей, котрі так само віддано ставляться до нашої науки – історії, як і самі вони.

Згадується перший іспит у І.Л.Шермана (а він читав нам чотири предмета), готувалися ми дуже старанно... Прийшли і почалася розмова про нові книги з історії. Він розпитував нас про наші враження – що сподобалося, що ні і чому. Розмова тривала більше години, а потім він попросив залікові книжки. Ми здивувалися, адже ще не відповідали. А Ісай Львович сказав, що йому цього достатньо.

Тут чим було викликане таке ставлення? Не тільки і не стільки повагою до студентів – фронтовиків, скільки нашими багатогодинними розмовами по різних питаннях історичної науки. У Ісає Львовича, як і у багатьох інших наших викладачів, кожна перерва між лекціями, кожна зустріч в бібліотеці, в архіві перетворювалася на своєрідний симпозіум, обмін думками. Особливо запам'яталась робота в архіві. Ми з Юрою сидимо працюємо над нашими документами, а Королівський, Шерман, Шиян, Слюсарський - над своїми. Раптом: “Хлопчики, ідіть сюди! Подивиться, який цікавий документ!” Ми, в свою чергу, підходили до них і показували все, що нас здавалося важливим.

Такі відносини (ділові, творчі, товариські) ніяк не породжували зменшення нашої активності у навчанні, вони не проводили до якоїсь поблажливості. Якраз навпаки. Коли ми готувалися до наступного іспиту, у одного з тих викладачів, які практикували такий же нешколярський метод, то Юра сказав: “він же мабуть не буде влаштовувати нам формального іспиту. А раптом буде? Щоб нам не червоніти, не втрачати поваги, давай ще і ще попрацюємо”.

Хай не здається читачу, що таким безжурливим і легким було життя. Зустрічалось чимало труднощів. Тут були і матеріальні нестатки, і сердечні ускладнення. Ми сперечалися з багатьох питань історії, теорії, політики але дружба була понад усе. Тому врешті решт знаходили спільну мову. У 1949 р. ми закінчили університет і поступили в аспірантуру: Юра - на кафедру основ марксизму, а я - на кафедру історії народів СРСР. Юра пояснював свій вибір тим, що вже міцно був пов'язаний з партійною роботою, кинути її йому не дозволять, тому краще спеціалізуватися по історії партії.

У мене справа вирішувалася складніше. У 1949 р. вже розгорталася боротьба з так званим космополітизмом. Тому, коли секретарю обкому по

пропаганді понесли списки кандидатів в аспірантуру, він викреслив мене і людей зі схожими прізвищами. На моє щастя, поряд з ним в цей момент був зав. відділом науки і учбових закладів А.Корж. Ми з ним не були знайомі, але він воював і знав, що я воював. Тому зупинив цю карну акцію: “Нас не зрозуміють: інвалід війни, орденоносець, сталінський стипендіат: Виклич до мене Буланкіна”. З Юриних слів я знаю, як відбувалася ця бесіда:

- Я знаю, чого ти мене запросив. Поки я ректор університету, не намагайся зробити з мене директора скакової конюшні. Питання чистоти крови мене не хвилює.

- Ти що, і далі хочеш на цій кафедрі синагогу зберігати? На яку завгодно, тільки не на цю.

На кафедрі марксизму вже було декілька євреїв (здається, троє) Юрину розповідь і його участь у вирішенні моєї долі підтвердила розмова з секретарем парткому університету Олександром Прокоф'євичем Мамалуєм. Викликавши мене до себе, він сказав: “Розумієш, Аркадію, на тій кафедрі специфічний склад. Ми в цьому нічого особливого не вбачаємо. Але різні комісії, що приїждять, шарпають нерви. Але головне навіть не це. Юра казав, що ти більше любиш історію, ніж теорію. От ми тобі пропонуємо кафедру історії СРСР”.

Так ми стали аспірантами, захистили дисертації, Юра в 1952 р., а я у 1953. Гуляли, як водиться, на банкетах один у одного. А потім для мене почалися дуже важкі часи. Рік я не мав постійної роботи. Читав по годинно історію СРСР, історіографію та джерелознавство на істфаці, історію СРСР в університеті марксизму-ленізму. Важко було матеріально, а ще більше морально. Юра працював тоді зав. відділом пропаганди обкому. Він прийшов до мене і сказав: “Треба витримати Все зміниться. Ти тільки не впадай в паніку”. І дійсно з 1 вересня 1953 р. я отримав постійну штатну посаду в Театральному інституті.

Коли Юра працював в Києві в ЦК КПУ, ми зустрічалися зрідка. Я мало бував в Києві, тільки коли запрошували на якісь семінари, конференції. Та й то знехотя, бо важко захворіла дружина, отримала першу групу інвалідності. Але, буваючи в Києві, з Юрою бачився, приходив додому чи на роботу в ЦК. При всій своїй зайнятості Юра ніколи не пропускав наших ювілейних зустрічей випускників істфаку – 10, 20 і 30 років.

Згадується як мене викликали в Міністерство і посадовили писати якийсь звіт по науковій роботі. В перший день зустрів в коридорі міністерства Віктора Астахова. Відбулася така розмова:

- Вітаю.

- Вітаю.

- Ти що тут робиш?

- Та, ось викликали звіт писати. А ти?

- Відмічу відрядження, заїду до Кондуфорів, перекажу від тебе привітання і в аеропорт.

Ввечері подзвонив і одразу почалося:

- Давай до нас.

- Та я втомився, хочу спати. Краще завтра.

- У нас спати не будеш. Ось я Ніні передаю трубку.

А Ніна одверто сказала, що сьогодні у них гості і щоб їй двічі не накривати стіл. Гості – це скульптор Галина Кальченко, дочка голови Ради міністрів України, з чоловіком, дуже приємні люди. І з цього дня почалося. Коли я

приїздив, я мусив зупинятися тільки у Юри. Якось мій колишній студент, полковник КДБ, а потім СБУ, начальник Головного управління на транспорті Валера Маркітан зустрів мене на вокзалі. Заїхали ми в інститут Історії до Юри. Почувши про заброньований одномісний номер у готелі “Москва”, він прореагував так: “тобі що тільки одномісний номер у готелі потрібний? А одномісна кімната в мої квартирі тобі не підходить? Хай твій хлопець тебе відвезе, я подзвоню, щоб Ніна ванну тобі підготувала, а ввечері зустрінемося!”

Я ніколи не прохав у Юри ніякої допомоги, знаючи, що не все в його силах. Не хотів створювати його скрутну ситуацію, але він, де тільки міг, намагався допомогти. Коли захищав докторську дисертацію, Юра без всякого мого прохання виступив на захисті. Спитавши, чи є ще бажаючі, він знайшов багато моментів, що були упущені іншими. Мені потім члени ради казали, що Юрій Юрійович ніколи не виступав в обговоренні дисертацій.

Можна навести багато прикладів його чуйного ставлення до друзів. В січні 1990 р. мені дали безкоштовну путівку в Пущу Водицю. Я подзвонив Ніні, дізнався, що Юра саме там відпочиває і повідомив про мій приїзд. Мабуть, вона переплутала дату, і Юра 3 дні щоранку приходив мене зустрічати в регістратуру, щоб мене поселили в той корпус де жив він. Юру любили, бо він любив людей. На знімку, який зробив Ю.М.Ельченко, ми зображені в один з таких днів. А взагалі, коли не було ніяких гостей, ми щодня по морозу проходили кілометрів по десять.

На жаль, все що має початок, має і кінець. У січні 1997 р. я думав, що ось-ось поїду до Києва, на Юрине сімдесятип’ятиліття. А довелось... Вночі подзвонила Ніна і повідомила мою дочку про сумну новину. Коли я повернувся з інституту і вона мені розповіла, я одразу ж подзвонив Ніні, спитав, коли похорон. Ніна почала мене вмовляти, щоб я не їздив: Юру все одно не повернеш, а сам захворієш (мороз тоді був до 40о). Я відповів, що про це не може бути і мови, я себе тоді поважати перестану.

Весь день до мене дзвонили – Поїдеш? – Поїду. Вклонись від нас Юрі.

Коли ми, Ніна з дочкою, Міша Макеєнко з Москви і я прибули в конференц-зал Академії наук, він був повний людьми. До нас підійшов Валерій Андрійович Смолій і сказав, що все зроблено, як казав Юрій Юрійович. Виявилось, що Юра заздалегідь розпорядився, щоб його кремирували і захоронили урну в могилі батька. А також, щоб не було промов, музики, орденів і медалей на подушечках. Валерій Андрійович звернувся до нас і сказав, що троє хочуть сказати останні слова – він від Інституту історії України, академік-секретар – Відділення історії, філософії і права НАН і декан істфака Київського університету. Ніна на знак згоди покивала головою.

Після їх виступів раптом надали слово мені. Я сказав те, що думав, і те, що відповідало правді життя: що у Юри був талант дружби. Про це, зокрема, свідчить і та кількість людей, що прийшли попрощатися з ним. Сказав, що Юра прожив красиве життя, бо він був красивою людиною – і зовні, і за внутрішнім змістом.

Ось уже вісім років, як його немає з нами, а біль втрати не проходить. Він назавжди залишився з нами.